

Vera Katz

Udruženje za modernu historiju/Udruga za modernu povijest/UMHIS
Sarajevo

UDK 94 (497.6) "1953": 394.4 (497.6) "1953"

Originalni naučni rad

PROSLAVA DESETOGODIŠNJICE ZASJEDANJA AVNOJ-a I ZAVNOBiH-a

Apstrakt: U članku se nakon kratkog uvoda o datumima i odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a održanog u Jajcu 1943. i Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu, 1943., analizira proslava povodom desetogodišnjice njihovog održavanja. U kontekstu političkih, ekonomskih i društvenih okolnosti u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini novembra 1953., prezentirane su tekovine tih događaja koji su utemeljili Jugoslaviju poslije Drugog svjetskog rata i Bosnu i Hercegovinu kao ravnopravnu jedinicu u federaciji šest jugoslavenskih republika. Na osnovi govora političara i izvješća novinara, objavljenih u dnevnom listu *Oslobođenje*, u članku su prezentirana politička mišljenja, sjećanja visokopozicioniranih jugoslavenskih i republičkih političara te praznična atmosfera tijekom održavanja brojnih svečanosti i susreta. Na poseban način je proslavu uvećao dolazak predsjednika FNRJ Josipa Broza Tita u pratnji članova savezne vlade.

Ključne riječi: Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, Narodnooslobodilačka borba, AVNOJ, ZAVNOBiH, Josip Broz Tito, Đuro Pucar Stari, Rodoljub Čolaković, Ivo Lola Ribar, socijalističke proslave

Abstract: The article, after a brief introductions about the dates and decisions of the Second Session of AVNOJ held in Jajce in 1943 and the First Session of ZAVNOBiH in Mrkonjić Grad of the same year, analyzes the celebration on the occasion of the tenth anniversary of their holding. In the context of political, economic and social

circumstances in Yugoslavia and Bosnia and Herzegovina in November 1953, the results of the events were presented which established Yugoslavia after Second World War and Bosnia and Herzegovina as an equal unit in the federation of six Yugoslav republics. Based on the speeches of politicians and the reports of journalists, published in the daily newspaper *Oslobođenje*, the article presents the opinions and memories of high-ranking politicians, as well as the festive atmosphere during numerous ceremonies and meetings. The celebration was enhanced in the special way by the arrival of the President of the FNRJ, Josip Broz Tito, accompanied by members of Federal Government.

Key words: Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, People's Liberation Struggle, AVNOJ, ZAVNOBiH, Josip Broz Tito, Đuro Pucar Stari, Rodoljub Čolaković, Ivo Lola Ribar, socialist celebration

Uvod

Podizanje ustanka i stvaranje partizanskih odreda pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) značilo je postupno stvaranje Narodnooslobodilačke vojske i osnivanje narodnooslobodilački odbori kao nosioci nove vlasti na oslobođenim teritorijama. Do Drugog zasjedanja AVNOJ-a ostvarene su velike pobjede Saveznika u vojnom i političkim pogledu. Italija je kapitulira 8. septembra 1943. godine. „Na Drugom zasjedanju, održanom u Jajcu 29-30. novembra 1943, u prisustvu 142 od 268 delegata iz svih krajeva Jugoslavije, s kojima su glasali i zamenici delegata na osnovu ovlašćenja, od kojih su neki imali po dva, pa i tri punomoćja, čineći da je među onima koji su glasali bilo više od 142 delegata, AVNOJ je proglašen za najviši organ vlasti jugoslovenske federacije. Toj revolucionarnoj skupštini prisustvovala su delegacije svih naroda Jugoslavije osim makedonskog, čiji predstavnici nisu uspjeli da se probiju do Jajca. Otežani uslovi kretanja i razdaljina sprečili su i više drugih delegata da prisustvuju. Delegaciju Srbije sačinjavali su srbijanski borci proleterskih brigada“¹

¹ Petranović, B. 1988., knjiga druga, 283.

Sukladno odlukama Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u jugoslavenskim zemljama – federalnim jedinicama, budućim republikama, održavana su zasjedanja njihovih antifašističkih vijeća prije sazivanja AVNOJ-a. Tako je za Bosnu i Hercegovinu 25. novembra 1943. sazvana „bosanska skupština“ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine – koje je održano 25/26. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu. Održavanjem drugih i trećih zasjedanja zemaljskih vijeća i AVNOJ-a do sredine 1945. godine Jugoslavija je krenula u završnu fazu konstituiranja Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Tema ovog rada je proslava desetogodišnjice Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a, 1953. godine, do kada je nova Jugoslavija održala prve poslijeratne izbore, donijela Ustav FNRJ, uspostavila model ukupnog razvoja zemlje Prvim petogodišnjim planom, izvršila prvi popis stanovništva, razišla se s politikom Sovjetskog Saveza, održala Peti kongres KPJ i Prvi (osnivački) kongres KP Bosne i Hercegovine, zatim donijela Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja, prema nekim mišljenjima drugi ustav, i provela izbore sukladno njegovim odredbama kao i drugi popis stanovništva, a na opterećujući način je vodila diplomatsku borbu o razgraničenju s Italijom u vezi s Tršćanskim pitanjem.

Obilježavanje desetogodišnjice ZAVNOBiH-a

Godine 1953. u Bosni i Hercegovini su obilježena dva važna datuma iz historije socijalističke Jugoslavije – 25. i 29. novembar. Desetogodišnjica održavanja AVNOJ-a proslavljena je sa više manifestacija pa su i novinska izvješća o tome mnogo brojnija. Za 25. novembar na prvoj stranici *Oslobođenja* Todor Vujasinović nadahnutim tekstom podsjeća na povezanost odluka donesenih na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a sa zasjedanjima i u drugim federalnim jedinicama sa krovnim odlukama AVNOJ-a tijekom borbe za oslobođenje: „Kao što je neravna i nemilosrdna trogodišnja borba naroda Bosne i Hercegovine omogućila uslove za Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a, tako je zasjedanje u Mrkonjić Gradu – kao i ona u Kočevju, Topuskom, Sandžaku i Crnoj Gori – omogućilo veliko djelo kojim je nekoliko dana docnije

krunisan rad Drugog zasjedanja AVNOJ-a u susjednom gradu Jajcu. (...) Narodi Bosne i Hercegovine svjesni su danas više nego ikada da su sve to mogli postići samo svojom borbom i svojim radom. Razumije se, uz puno razumijevanje i pomoć ostalih bratskih republika i naroda koji u njima žive. Narodi Bosne i Hercegovine duboko su svjesni da je slobodna, moćna socijalistička Jugoslavija plod svih odluka, čiji su temelji u Mrkonjić Gradu i Jajcu. (...) Upravo zato nemoguće je pravilno ocijeniti značaj Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, ako ga ne povežemo sa istinskim značajem Drugog zasjedanja AVNOJ-a²

Rodoljub Čolaković se u svom prigodnom tekstu osvrnuo na diskusiju koja je tih novembarskih dana vođena u Jajcu o državno-pravnom položaju Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji: „Sredinom mjeseca novembra 1943. godine stigao sam s drugom Avdom Humom i grupom političkih radnika iz Istočne Bosne u Jajce. To je bila delegacija tog kraja za Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a i Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Prilikom pripremanja projekata odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a vođena je diskusija o položaju Bosne i Hercegovina u jugoslovenskoj federaciji: da li autonomija vezana za Srbiju ili Hrvatsku, da li autonomija vezana direktno za saveznu vladu? Iznijeću ovdje neka svoja sjećanja na tu diskusiju. Pošto je naše federativno uređenje državno-pravni izraz nacionalne ravnopravnosti, postavljalo se pitanje kakav će biti položaj Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj federaciji? U njoj ne živi posebna, bosanska, nacija, nego dijelovi srpske i hrvatske nacije i Muslimani, koji su u svojoj ogromnoj većini nacionalno neopredjeljeni. Polazeći čisto mehanički od načela na kome se zasnivala jugoslovenska federacija, naime da svaka nacija dobije svoju federalnu jedinicu čije su granice bile manje više određene istoriskim razvitkom, bilo je drugova koji su smatrali da Bosna i Hercegovina ne treba da postane šesta federalna jedinica jugoslovenske federacije. Niko, istina, nije predlagao da se Bosna i Hercegovina podijeli između Srbije i Hrvatske, nego je predlagao da joj se da položaj autonomne pokrajine. To je nekad, u staroj Jugoslaviji bio zahtjev naprednog pokreta i time bi se, mislili su ti drugovi, zadovoljile težnje naroda Bosne i Hercegovine. Ali rat i revolucija izmijenili su

² Todor Vujanović, „Deset godina od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – na istorisku godišnjicu“. *Oslobodjenje*, god. XI, broj 2230. Sarajevo, 25.11.1953, 1.

mnogo šta u našoj zemlji, pa se u vezi s time moralo i pitanje položaja Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj federaciji postaviti drugačije. U normalnom političkom razvitku Bosne i Hercegovine sigurno bi autonomija značila korak naprijed, ali sad kad revolucija temeljito preorava našu zemlju i kad su borbom jugoslovenskih naroda stvoreni uslovi za radikalnu izmjenu svega što smeta stvaranju čvrste jugoslovenske zajednice, autonomija je prevaziđena stvar. Dati Bosni i Hercegovini status autonomne pokrajine i kao takvu je priključiti Srbiji ili Hrvatskoj značilo bi izazvati niz sumnji i pitanja kod Srba, odnosno Hrvata. Ma koje od ta dva rješenja da se prihvati, svakako bi značilo i netačan i politički štetan odgovor na zlokobno pitanje: 'čija je Bosna?' srpska ili hrvatska? A upravo to pitanje bilo je u prošlosti glavno sredstvo u rukama srpskih odnosno hrvatskih nacionalista za raspirivanje šovinističke mržnje između Srba i Hrvata. Takvo rješenje pogotovo bi nepovoljno odjeknulo kod Muslimana, u većini nacionalno neopredjeljenih, koji bi u njemu vidjeli opasnost da će ih nasilno gurati u Srbe odnosno Hrvate. To bi tek dalo maha njihovim reakcionarima da razviju svoju aktivnost na 'spasavanju' Muslimana. Zbog toga je takvo rješenje bilo odbačeno. Možda bosansko-hercegovačku autonomnu jedinicu povezati neposredno sa saveznim ustanovama, tako da bi njezin položaj pomalo ličio na položaj ostalih federalnih jedinica, možda samo sa manjim pravima. To je već bio korak bliže ka položaju Bosne i Hercegovine kao šeste federalne jedinice. Jer čim je to pitanje postavljeno, odmah se i reklo: a zašto autonomna jedinica? Bosna i Hercegovina je već i istoriski formirana geografsko-ekonomska jedinica, sa svojom specifičnom političkom problematikom, u koju treba uključiti i nacionalnu problematiku. Sigurno je da će se ona lakše i brže rješavati ako Bosna i Hercegovina bude federalna jedinica, ravnopravna sa ostalima. O svemu ovome diskutovano je u Jajcu neposredno pred Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a i Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Naći najbolje rješenje nije bilo teško. I to iz prostog razloga što je to pitanje rješavano u sklopu onih krupnih pitanja od čijeg je rješenja zavisila budućnost naroda Jugoslavije, čvrstina njihove nove državne zajednice, izgledi za njihov dalji društveni razvitak, što su to pitanje, u sklopu drugih, rješavali ljudi širokih horizonata i smjelih koncepcija, što su ih rješavali ljudi koji su predstavljali narode Jugoslavije uhvaćene u koštac ne samo sa silom

okupatora nego i sa svim mračnim snagama naše teške prošlosti, ljudi čvrsto rješeni da ih u ovoj istoriskoj bici pobjede i smjelo krenu naprijed. Upravo zbog toga, rukovodstvo Narodnooslobodilačkog pokreta na čelu sa drugom Titom, predložilo je da se u jugoslovenskoj federaciji Bosni i Hercegovini prizna položaj federalne jedinice ravnopravne sa ostalima. Iako ona taj položaj nije dobila na osnovu posebnog nacionalnog obilježja, kao naprimjer, Makedonija ili Slovenija, ipak je takvo rješenje dosljedno i politički veoma gipko sprovođenje u život nacionalne ravnopravnosti koje treba da učvrsti novu jugoslovensku državnu zajednicu kao zemlju ravnopravnih i zbratimljenih naroda. Oživotvorenje tog načela treba da iz našeg zajedničkog života ukloni i najmanju sitnicu koja bi potsjećala na hegemoniju ma koje nacije, sve ono što bi raznim šovinistima dalo ma kakav argument za šovinističko vršljanje. Ono treba da dalje razvija i produbljuje bratstvo naših naroda i tako učvršćuje temelje naše zajedničke države“.³ Opširniji izvod iz Čolakovićevog teksta je prenijet zbog njegovog značaja za rješavanje državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine i važnosti obilježavanja događaja temeljnog za njeno ravnopravno mjesto u Jugoslaviji.

Kao uvodni dio u centralnu svečanost u Mrkonjić Gradu u *Oslobođenju* je objavljen novinski članak u kojem je opisana atmosfera u gradu, značaj ovog grada u modernoj bosanskohercegovačkoj historiji i neki primjeri kojima se željelo oslikati prijeratno vrijeme. „Praznik je već razvio svoje zastave nad starim Mrkonjić Gradom u očekivanju starih i novih gostiju“, a cijeli grad je bio pripremljen za veliko slavlje: „Bjelasa se dom ZAVNOBiH-a, i svježe okrečene kuće mrkonjićgradskih ulica. Jedna nosi ime *Oslobođenja* kao da time potsjeća na simboliku naše Republike“. Za Mrkonjić Grad se kaže: „Mali bosanski gradić, danas u mnogome preporođen, nije se nikada ni nadao da će postati istorisko mjesto u kome su položeni prvi temelji bosanskohercegovačke državnosti. Oslobodilački talas koji ga je prije jedne decenije zapljusnuo, nagnao je u bjekstvo fašiste i Drenovićeve četničke izrode. Time je obezbijedio nesmetan rad jednom istoriskom skupu, koji je Bosnu i Hercegovinu definitivno stavio u ravnopravnu porodicu

³ Rodoljub Čolaković, „Kako se rađala Narodna Republika Bosna i Hercegovina“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2230. Sarajevo, 25. 11.1953. 2.

naroda koji tvore jugoslovensku federaciju“. Osvrćući se na prijeratno vrijeme novinar je naveo dva primjera „nenarodnog režima“: „Nekada je u miru poglavar Bogoboj Antić, neznalica, a snob, želio da se jevtino proslavi, dajući starom Varcar Vakufu ime Mrkonjić Grad, po komitskom imenu Petra I Karađorđevića. I danas se u ovom gradu priča o njegovoj lakrdijaškoj poeziji kojom je htio postići jedno mjesto više u monarhističko birokratskoj hijerarhiji. Glupavi učitelj i bukadžija Uroš Drenović i u ratu je nastavio četničkom kamom svoju mirnodopsku tradiciju, I sve se skupa, na kraju krajeva, raspalo kao kula od karata, pod udarcima vojnika Revolucije“. Na kraju u tekstu se poručuje: „Mrkonjić Grad će ostati zapisan kao jedno od mnogih bosanskih mjesta u analima istorije, ali i mjesto kome pripada posebna čast što su u njegovoj sredini donesene dalekosežne odluke pretstavništva naoružanog naroda, koje su presjekle krvavi put bratoubilačkog klanja, a zatim i svaku mogućnost povratka avanturističkih karijerista sličnih Bogoboju Antiću“.⁴

Glavna svečanost povodom desetogodišnjice zasjedanja ZAVNOBiH-a održana je u Mrkonjić Gradu 25. novembra početkom u 19 sati u prisustvu preživjelih vijećnika ZAVNOBiH-a, učesnika Narodnooslobodilačkog rata, sreskih i općinskih rukovodilaca te visokih dužnosnika: Rodoljuba Čolakovića, člana Saveznog izvršnog vijeća, Đure Pucara Starog, predsjednika Izvršnog vijeća NR BiH i njegovih članova. Na ukrašenoj pozornici jugoslavenskim, partijskim i bosanskohercegovačkim zastavama proslavu je otvorio hor Radio Sarajeva pod dirigentskom palicom Tihomira Mirića izvođenjem Internacionale. Opširni referat posvećen desetogodišnjici Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a podnio je Hasan Brkić, državni sekretar za poslove narodne privrede i nekadašnji sekretar ZAVNOBiH-a. Brkić je podsjetio prisutne kakvo je bilo opće stanje u Bosni i Hercegovini do rata i kako su se prevazilazile brojne suprotnosti: „Razvojni put Narodnooslobodilačkog pokreta, ogromne teškoće koje je na tom putu morao da savlada, bili su uslovljeni položajem Bosne i Hercegovine u predratnoj Jugoslaviji, odnosima i suprotnostima koji su se u njoj kroz raniji i najnoviji razvitak stvarali. Bosna i Hercegovina ušla je u XX vijek sa neriješenim feudalnim odnosima, ekonomski zaostala sa svim društvenim i političkim posljedicama

⁴ LJ. T. „Poslije deset godina“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2230. Sarajevo, 25.11.1953. 2.

kolonijalnog porobljavanja i eksploatacije. Zadocnjeli društveni-ekonomski, i u vezi sa tim i zadocnjeli nacionalni i politički razvitak posebno su otežali njen položaj u staroj Jugoslaviji. (...) Neumornom borbom protiv političkog i idejnog uticaja srpske i hrvatske buržoazije, muslimanske reakcije i reakcionarnog klera svih vrsta iz dana u dan jačao je oružani narodni ustanak. Nadahnut plemenitim težnjama radnih masa, težnjama njihovog međusobnog zbližavanja i zajedničke borbe, on je uzimao sve dubljeg korjena u narodu, najprije u redovima srpskog naroda, a kasnije među muslimanima i Hrvatima“.⁵ O diskusijama o statusu Bosne i Hercegovine u budućoj Jugoslaviji Brkić je rekao: „Već u ratu bilo je riješeno pitanje položaja Bosne i Hercegovine u novoj državi. Mi se sjećamo da su pred Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a vođene diskusije o tome, kakav bi državno-pravni položaj trebalo da ima Bosna i Hercegovina u jugoslovenskoj federaciji: da li da se ona konstituiše kao autonomna oblast ili kao posebna federalna jedinica ravnopravna ostalim nacionalnim jedinicama. Zahvaljujući tome što se nova Jugoslavija stvarala ne pogodbom nego zajedničkom borbom svih jugoslovenskih naroda, zahvaljujući tome što je socijalistička revolucija brisala nacionalne suprotnosti, šovinističke uskogrudosti i hegemonističke tendencije bilo je moguće da se nađe rješenje koje je najviše odgovaralo interesima državne zajednice jugoslovenskih naroda. To je bilo moguće, što se na čelu pokreta nalazila KPJ i drug Tito koji su nacionalnom problemu Jugoslavije prilazili sa stanovišta jačanja njenog jedinstva i monolitnosti, u čemu je bio i osnovni interes svih jugoslovenskih naroda. Kasniji razvitak potvrdio je životnu snagu takve nacionalne politike i principa na kojima su počivale i odluke II zasjedanja AVNOJ-a“.⁶ U završnom dijelu referata Brkić je govorio o postignućima, mogućnostima i nastojanjima prema daljnjem razvoju

⁵ „Proslava desetogodišnjice Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a – Bosna i Hercegovina se išćupala iz ranije privredne zaostalosti i pred njom se danas otvaraju široki putevi daljeg razvitka – Na svečanoj akademiji u Mrkonjić gradu o ovoj značajnoj istoriskoj godišnjici govorio je drug Hasan Brkić“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 1.

⁶ „Nijedan jugoslovenski narod bez pomoći drugog ne bi mogao očuvati svoju nacionalnu slobodu i nezavisnost“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 2.

Bosne i Hercegovine i velikim naporima koje je potrebno uložiti povezujući to sa žrtvama boraca u Narodnooslobodilačkoj borbi: „Davno željeni ideal, plemenite težnje svih onih boraca koji su dali svoje živote za oslobođenje danas sve snažnije ispunjavaju duše i srce radnog naroda Bosne i Hercegovine, a to opravdava sve što se žrtvovalo i žrtvuje na putu oslobodilačke i revolucionarne borbe i ova naša proslava na kojoj su se okupili ljudi koji su na svojim leđima ponijeli velike terete borbe, kojima je životni cilj bio oslobođenje zemlje, izgradnja novog poretka i stvaranje novog čovjeka, koji su u najtežem periodu istorije bili na čelu naroda treba da bude još jednom postrek više za nova pregnuća i nove napore koji stoje pred našim narodom u borbi za dalji razvitak i procvat socijalističke Jugoslavije sa drugom Titom na čelu. Živjelo bratstvo i jedinstvo! Živjela socijalistička Jugoslavija s drugom Titom na čelu!“⁷ Proslava je završena umjetničkim programom u izvedbi članova Opere i Drame Narodnog pozorišta NR Bosne i Hercegovine, a učesnici su bili: Jelena Kešeljević, Vanda Cistler, Milivoje Bačanović, Mirko Jančić i Đorđe Pura uz pratnju Mladena Pozajića i na samom kraju hor Radio Sarajeva je izveo nekoliko kompozicija jugoslavenskih autora.

Proslavu u Mrkonjić Gradu dopunila je izložba otvorena u restauriranoj zgradi u kojoj je održano Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a. Izložba je podijeljena u tri dijela. U prvom dijelu izložene su fotografije iz Narodnooslobodilačke borbe, oružje iz prvih dana ustanka, „avionska bomba Narodnog heroja Rudi Čajevca“, kao i kožna torba narodnog heroja Mustafe Ibrahimpašića. U drugom dijelu izloženi su dokumenti o razvitku narodne vlasti, a treći dio sadrži fotografije posvećene Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a. Također, približno nekadašnjem izgledu restaurirana je bina na kojoj su sjedili članovi Predsjedništva ZAVNOBiH-a 1943. godine.⁸ Osim izložbe, u Mrkonjić Gradu održana je i svečana sjednica Narodnog odbora Gradske opštine kojoj su prisustvovali Rodoljub Čolaković, član Saveznog izvršnog vijeća, Cvijetin Mijatović, potpredsjednik Republičkog izvršnog vijeća sa

⁷ „Svečana proslava u Mrkonjić Gradu – Kraj referata druga Hasana Brkića“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 4.

⁸ Lj. T. „Otvorena je izložba Mrkonjić Grada“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 4.

članovima vijeća i predstavnici Srbije, Hrvatske i Slovenije. Održan je prigodan referat posvećen Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a i rezultatima razvoja ovoga kraja te određena delegacija koja će predati dar Mrkonjić Grada predsjedniku Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine Đuri Pucararu Starom.⁹ Uoči 25. novembra svečane akademije održane su u Sarajevu¹⁰ i Rogatici,¹¹ na kojima su govorili Dmitar Bajalica i Husnija Kurt, nekadašnji član Predsjedništva AVNOJ-a, a naglasak u svojim govorima stavili su na ravnopravnost Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji: „Bosna i Hercegovina, uz pomoć ostalih republika postale su ekonomske i političke jedinice u okviru federativne zajednice jugoslovenskih naroda, što najbolje potvrđuje pravilnost odluka donesenih u Mrkonjićgradu“. Kao i u Mrkonjić Gradu, svečanost u Sarajevu upotpunili su članovi Drame i Opere Narodnog pozorišta iz Sarajeva. Praznični broj *Oslobođenja* dopunjen je proznim i poetskim priložima o mladim partizanima, o NOB-u i godišnjici Republike.¹² Republički praznik je proslavljen i u drugim mjestima koje *Oslobođenje* nije detaljno zabilježilo, osim rečenicom „široj Bosne i Hercegovine svečano je proslavljena desetogodišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a“. Prigodom 25. novembra predsjednik FNRJ Josip Broz Tito dodijelio je veći broj priznanja rezervnim oficirima, podoficirima i vojnim obveznicima. „Za pokazanu hrabrost, osvjedočeni rad na ostvarenju bratstva i jedinstva među našim narodima i stečene zasluge za narod u toku narodnooslobodilačke borbe odlikovani su: Ordenom zasluge za narod prvog reda (4), Ordenom partizanske zvezde drugog reda (2), Ordenom zasluge za narod drugog reda (52), Ordenom bratstva i jedinstva drugog reda (120), Ordenom partizanske zvezde trećeg reda

⁹ „Svečana sjednica Narodnog odbora Gradske opštine u Mrkonjić Gradu“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 4.

¹⁰ „Na Radničkom univerzitetu u Sarajevu – Veče posvećeno 10-godišnjici zasjedanja ZAVNOBiH-a“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2230. Sarajevo, 25.11.1953. 2.

¹¹ H. M. „Predavanje o godišnjici ZAVNOBiH-a u Rogatici“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2230. Sarajevo, 25.11.1953. 2.

¹² Ahmet Hromadžić, „Tri mladosti“; Stevo Popović, „Sto-peti“; Mira Alečković, „Veli izvor“; Živojin Karić, „Na rođendan naše Republike“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2230. Sarajevo, 25.11.1953. 7. i 17.

(1), Ordenom za hrabrost (58), Ordenom zasluge za narod trećeg reda (146) i Medaljom zasluga za narod 14 pojedinaca¹³.

Sadržaj napisa i govora istaknutih političara povodom 25. novembra bili su vrlo slični, neki kraći, a neki veoma opširni, svi u duhu podvlačenja jedinstva naroda Bosne i Hercegovine sa narodima Jugoslavije. Upotrebom iste terminologije stvara se dojam potpunog jedinstva, a ponavljanjem rečenica na početku ili u nastavku složenih rečenica stvara se uvjerljivost izrečenog. Najčešće upotrebljene riječi bile su: narod, sloboda, ravnopravnost, jednakost, bratsvo, volja naroda, borba za novu pravdu, jednakost za svakog pojedinca i za svaki narod, istinska demokratija, da nema povratka na staro u kontekstu naglašavanja narodnooslobodilačke borbe i pobjede nad neprijateljima koji su imenovani okupatorima, mračnim silama, krvnicima, izdajnicima naroda, šovinistima, hegemonistima itd. Na poseban način je naglašavano da je ratno iskustvo partizanskih boraca dobar putokaz i nadahnuće za daljnji razvoj socijalizma i napore za unapređenje ukupnog razvoja društva. Spominjanje Komunističke partije nije često, ali Titovo ime jeste i postavljeno je na mjesto čovjeka koji je zaslužan za sve uspjehe i u ratu i u miru. Kombinacijom sjećanja, ocjena proteklog desetljeća i poruka za budućnost oslikana je dinamika razvoja i uvjerenost u daljnji napredak bosanskohercegovačkog društva. Najčešće upotrebljavana riječi bila je narod, koji se podigao na ustanak, izvojevao pobjedu u ratu, obnavljao i izgrađivao zemlju, što ostavlja dojam njegova jedinstva. Ova proslava je bila trenutak kada se nije ukazivalo na konkretne probleme već se samo naznačilo da će oni biti uklonjeni većim zalaganjem u radu u svim oblastima života. Ocjenjujući Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a „istoriskim događajem“, vizija o naprednijem društvu poslana je od svih aktera proslave.

¹³ Tanjug: „Odlikovani rezervni oficiri, podoficiri i vojni obveznici“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarejevo, 27.11.1953. 3.

Dolazak Tita u Bosnu i Hercegovinu

Proslava desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a započela je dolaskom Tita u Bosnu i Hercegovinu. Na putu za Sarajevo voz se zaustavio u Bosanskom Šamcu gdje su ga dočekali Đuro Pucar Stari, predsjednik Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine i Uglješa Danilović. „Oko 3000 građana Šamca i okoline pozdravilo je druga Tita, aplauzom i poklicima ‘Herroj Tito’, ‘Tito – Partija’, ‘Tito – Stari’. (...) Maršal Tito se zadržao oko 15 minuta u razgovoru s prisutnim građanima interesirajući se za život u ovom mjestu“.¹⁴ Sljedeća stanica na putu bio je Doboj. „Svi radni kolektivi, ustanove i škole sa zastavama i transparentima krenuli su na stanicu. Ulicama koje su vodile prema stanici kretale su se mase ljudi – radnika, službenika i đaka. Čak su i domaćice napustile kućne poslove pa i stari ljudi, žene i bolesnici – sve je izišlo da vidi Tita. Ubrzo se na željezničkoj stanici sakupilo oko 10 hiljada ljudi. Svaki je nastojao da se što više približi kolosjeku na kome će stati voz u kome se nalazio drug Tito. Čak je i na krovovima staničnih zgrada bilo oko 100 ljudi. Kad je ušao specijalni voz ljudi su uzbuđeno mahali i klicali: ‘Tito! Tito! Maršal Tito je otvorio prozor i takođe mahanjem odgovarao na pozdrave. Ljudi su se probili do samog vagona tako da su pioniri Narodne osnovne škole jedva našli mjesta da se postroje i otpjevaju ‘Pozdrav Titu’. Poslije toga jedna pionirka predala je drugu Titu buket cvijeća. Deset minuta kasnije specijalni voz krenuo je dalje a drug Tito i njegova pratnja još su dugo mahali i otpozdravljali razdraganim Dobojljama“.¹⁵ I na sljedećoj stanici u Zenici Tito je bio oduševljeno pozdravljen. „Za kratko vrijeme stanična zgrada i prostor oko nje bio je svečano ukrašen a na peronu se sakupilo oko 20 hiljada građana. Kada se već izdaleka pojavio voz, masa je burnim poklicima i skandiranjem pozdravila dolazak Maršala. Tek što je voz stao, narod je opkolio Maršalov vagon. Nekoliko časova zatim Tito je primio delegaciju zeničkih građana koju je predvodio narodni poslanik Ilija Materić, a Maida Smailbegović predala je Maršalu Titu buket cvijeća“. (...) „Kad se klicanje malo stišalo drug Tito je rekao:

¹⁴ S. „U Bosanskom Šamcu druga Tita dočekaao Đuro Pucar Stari“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 1.

¹⁵ „Deset hiljada građana Doboj srdačno pozdravilo Maršala Tita“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27. 11.1953. 1.

Drugovi i drugarice dozvolite da vas pozdravim i da vam zahvalim na ovom veličanstvenom dočeku u ime svoje i u ime drugova koji su samnom i idu u historijsko mjesto Jajce gdje ćemo poslije deset godina ponovo održati sjednicu i gdje ćemo moći zbilja s ponosom da sagledamo sve što su naši radni ljudi izgradili širom zemlje poslije oslobođenja. I vi ste ovdje u Zenici učinili ogroman korak naprijed. Svaki put kad ovuda prođem vidim nove i nove zgrade, sve veće i veće objekte i prosto mi srce od radosti zaigra kad vidim da smo mogli na djelu da dokažemo obećanja koja smo dali za vrijeme Oslobođilačke borbe, da ćemo stvoriti nešto bolje i ljepše, bolji i srećniji život naših ljudi. Mi smo u tome postigli zbilja velike rezultate, a postigli smo ih blagodareći upornom radu i elanu naših radnih ljudi. Nemam vremena da vam duže govorim, ali bih htio da vam zaželim mnogo uspjeha i u daljem radu na ovom najvećem objektu naše socijalističke izgradnje, kojim se ponose ne samo radni ljudi Bosne i Hercegovine već i svi radni ljudi naše zemlje. Neka živi naš radni narod, neka živi naša socijalistička zemlja, nova Jugoslavija!“¹⁶

Na dočeku u Sarajevu „Sve je žurnim korakom išlo u pravcu nove željezničke stanice. Od Ulice maršala Tita, zatim Bulevarom Borisa Kidriča, pa sve do nove željezničke stanice, obrazovao se nepropustivi živi zid. Desetine hiljada Sarajlija izašlo je da dočeka Tita“. Novinski izvijestitelj sa ovog događaja opredijelio se da prenese nekoliko priča o oduševljenju Titovom ličnošću. Prva priča odnosi se na „radnika Željezničke radionice ‘Vaso Miskin Crni’, koji su upravo, ovog trenutka stigli zaduvani s posla. Lica su im garava i ruke, crnim uljem, zamazana. – Žurili smo se, i nismo stigli da se operemo – kaže jedan radnik. Volim da vidim Tita, jer se poslije svakog viđenja s Titom osjećam i jačim i većim – kaže on i dalje netremice gleda kao i desetine hiljada drugih u pravcu željezničke stanice, koja u ovoj noći djeluje veličanstveno“. Osim radnika, oduševljenje Titovim dolaskom prepričano je i na primjeru starijih osoba i djece: „Druže, druže, – tapka djevojčica svojom promrzlom ručicom po ramenu čovjeka koji stoji u

¹⁶ „Želim mnogo uspjeha u radu na najvećem objektu naše socijalističke izgradnje – rekao je maršal Tito pred 20 hiljada građana Zenice – Riječ maršala Tita u Zenici“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 3.

prvom redu ispred njene babe. – Pusti moju babu da vidim Tita, rekla je djevojčica. Čovjek se nasmijao i propustio staricu pred sebe. Djevojčica se poslije toga zadovoljno smiješila“. Privrženost Titu pokazano je i na primjeru studenata: „Oni su upravo stigli, napustivši predavanja na fakultetu. Svako od njih nastojao je da se progura u prvi red. Ali, to ipak svima ne uspijeva. – Vidio sam Tita pedeset puta, – hvalisavo priča jedan beograđanin. – Onda se makni da ja stanem na tvoje mjesto, kaže mu jedan drugi, koji stoji pozadi. – Nipošto i nizašto. Zašto sam onda došao. Tito je čovjek koga se oči ne mogu nikad nagledati. Koliko god ga više gledaš, tim više za njegovim licem žudiš“. U općem iščekivanju „Na ponos građana Sarajeva, voz maršala Tita bio je prvi voz koji je ušao u njihovu novu stanicu. Vedar i raspoložen Pretsjednik Republike stupio je na peron i pošao u pratnji pretsjednika Izvršnog vijeća Đure Pucara da pregleda novu stanicu, najljepši ukras na velikom djelu graditelja pruge omladine Jugoslavije. Svijetli i blještavi hodnici od mermera, izvanredno ukusno i arhitektonski najsavremenije uređena odjeljenja, široke impozantne sale ukrašene oniksom i metalom, zdanje kakvo su mogli podići samo socijalistički graditelji. (...) Živo i srdačno pričanje između gostiju i domaćina, koje je bilo zaglušeno klicanjem naroda ispred zgrade prekinuo je opet, smiješeći se Maršal. – ‘Treba da se ide da napolju ne čekaju ljudi po ovoj hladnoći? (...) Naišao je automobil i u njemu Tito. Automil je puzio lagano. U njemu je sjedio Tito. Njegovo nasmješeno lice i podignuta ruka koja je mahala i pozdravljala građane. – ‘Jesam li ti rekao družo, – kaže radnik svom drugu, da će Tito proći nasmijan i veseo. Bolan, ja bih njega prepoznao u hiljadu ljudi‘.¹⁷ Nova željeznička stanica zvanično je otvorena 27. novembra i puštene su u upotrebu sve željezničke službe osim staničnog hotela za koji nije bio kompletiran inventar.¹⁸ Dolaskom Tita u Sarajevo počela je manifestacija obilježavanja desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

¹⁷ E. Ekmečić, „Sa dočeka maršala Tita u Sarajevu – Osjećam se jačim kad vidim Tita“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 3.

¹⁸ „Danas se otvara nova željeznička stanica – svečanost počinje u 10 sati“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 7.; „Svečano je otvorena nova željeznička stanica u Sarajevu – Predsjednik Tito prvi putnik“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 3.

Titov boravak u Sarajevu

Dok je Jajce dovršavalo posljednje pripreme za proslavu, Tito je boravio u Sarajevu. Posjetio je preduzeće „Milovan Đilas“ zajedno sa general-pukovnikom Ivanom Gošnjakom, državnim sekretarom za poslove Narodne odbrane; Đurom Pucarom, predsjednikom i Uglješom Danilovićem i Grujom Novakovićem, članovima Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine. Domaćini su im bili Dušan Kisić, predsjednik Radničkog savjeta, Radonja Jovičić, predsjednik Upavnog odbora, Luka Belestin, tehnički direktor, predstavnici fabričkog komiteta Saveza komunista, sindikata, omladine i radnici koji su mu poželjeli dobrodošlicu. Nakon razgovora i zakuske, Tito im je poželio dalje uspjehe u radu.¹⁹ U istom sastavu visoka delegacija je boravila u Gradskom narodnom odboru gdje ih je dočekao predsjednik odbora Dane Olbina i nakon razgovora o razvoju glavnog grada Bosne i Hercegovine, prošetali su ulicama Sarajeva gdje su ih oduševljeno pozdravljali građani, a na osobit način Tita.²⁰

Boravak u Sarajevu bila je prilika da Tito napravi opširniji intervju povodom desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Intervju je dao uredniku Radio Sarajeva Branislavu Zlobickom i urednicima *Oslobođenja*, Miloradu Gajiću i Dušanu Uremoviću. Na novinarsko pitanje kada su počele stvarne pripreme za Drugo zasjedanje AVNOJ-a, Tito je odgovorio: „(...) Poslije zasjedanja u Bihaću nastao je jedan period vrlo žestokih borbi, jer su neprijatelj i njegovi pomagači, kvislinzi, kad su vidjeli da je stvar ozbiljna nastojali da apsolutno onemoguće svaku dalju afirmaciju Narodnooslobodilačke vojske i uopše čitave borbe. Nastale su vrlo žestoke ofanzive. Poznate su vam IV i V ofanziva. To su bili bojevi koji su zahtijevali krajnju upornost naših ljudi i velike žrtve. Tu su stradali ne samo oni koji su bili na frontu, od zime, nestašice i svega drugog, nego isto tako, i pozadina u kojoj su bili ogromni zbjegovi. Nastao je jedan vrlo težak period. Mi smo poslije mjesec dana borbi na

¹⁹ „Predsjednik Tito posjetio preduzeće ‘Milovan Đilas’“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 1.

²⁰ „Drug Tito na ulicama Sarajeva“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 1.

Neretvi savladali IV ofanzivu i riješili je u našu korist. (...). Došlo je do V ofanzive, koja je po svojoj žestini nadmašivala sve dotadašnje. (...) Kad smo prešli i tu, V ofanzivu, koja je zahtjevala od nas ogromne žrtve, kad smo probili i posljednji obruč kod Renovice na željezničkoj liniji, naše su trupe ponovo pošle na svoj zadatak – oslobađanje teritorije koju su uz pomoć neprijatelja zaposjeli ustaše i četnici. Ja sam se tada nalazio s Vrhovnim štabom oko Kladnja, između Olova i Kladnja koji smo bili zauzeli. (...). Neprijatelj se gonio sa Vrhovnim štabom i mi smo bili stalno u pokretu: od Olova prema Kladnju, pa onda okolo. Mi smo to nazivali šetnja oko Ponikve. (...). U to vrijeme bila je kod mene u štabu engleska vojna misija, prva koja je stigla sa kapetanom Dikinom, sada profesorom Oksfordskog univerziteta. Pošto se nekako čudno držao, upitao sam ga jednog dana, dok smo išli preko Zvijezde i onih šuma, da li zna otprilike kuda idemo. On se vrlo lukavo nasmijao i rekao da zna. Iako ja nisam krenuo prema Bosni, iako smo se tek peli gore kod Vijake, on je već osjetio šta hoćemo. A tada našim zapadnim saveznicima još nije bilo stalo do toga da mi dobijemo toliko oružje, nisu nam ga ni oni davali, a nije im bilo na kraj pameti da dobijemo talijansko oružje. Prije nego što smo došli u Jajce već na Petrovačkom Polju iznad grada razmišljali smo da bi bilo dobro, pošto se približava 29 novembar da opet održimo zasjedanje. U Jajcu smo to i riješili; Vrhovni štab i Centralni komitet riješili su da se sazove zasjedanje AVNOJ-a za isti dan kao u Bihaću. Odmah smo počeli vršiti pripreme u tom pravcu, a to je značilo pozvati predstavnike svih nacionalnosti i svih krajeva..²¹

„Čija je Bosna?“

Neizostavno pitanje koje su novinari u intervjuu sa Titom morali postaviti bilo je: „Na pitanje koje je decenijama potezano, čija je Bosna, zasjedanje ZAVNOBiH-a u Mrkonjićgradu i Drugo zasjedanje

²¹ „Intervju druga Tita urednicima *Oslobođenja* i Radio Sarajeva povodom desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a – Odluke o demokratizaciji koja se danas vrši bile su već predmet razgovora u Jajcu – Tu je postavljena jedna revolucionarna baza od koje se poslije sve dalje razvijalo – i naša izgradnja i socijalistička demokratija“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2233. Sarajevo, 29. i 30. novembar 1953. 1.

AVNOJ-a u Jajcu dali su odgovor. Iako bez svog posebnog nacionalnog obilježja Bosna i Hercegovina učvršćena je u Federaciji kao ravnopravna federalna jedinica. Kako je, družu Pretsjednike, do tamo srećnog rješenja došlo?“ Tito je odgovorio: „E, dragi prijatelji, do ovog srećnog rješenja došlo je zbog toga što smo mi tokom čitavog rata mislili kako da formiramo tu buduću Jugoslaviju, da se narodi u njoj ne kolju među sobom i ne svađaju. To je zapravo bio sastavni dio našeg gledanja na nacionalno pitanje. Pošto je Bosna bila kamen spoticanja između Srba i Hrvata, rekli smo da neće biti u okviru ni jedne ni druge, nego će biti Bosna, bosanska i hercegovačka republika. To je bilo riješeno već u početku, kad smo počeli oslobodilački rat imali smo namjeru da tako uradimo, jer tu podjela apsolutno nije imala nikakvog smisla. Mi smo u tome išli postepeno. Strvorili smo federaciju i kazali kad može Hrvatska da bude Hrvatska, Srbija da bude Srbija, Crna Gora da bude Crna Gora, Makedonija da bude Makedonija, Slovenija da bude Slovenija, neka i Bosna da bude Bosna (sa Hercegovinom) bez obzira što tu nije jedna nacionalnost i što u njoj ima i Srba i Hrvata i muslimana. Zašto Bosna to ne bi mogla da bude? Naročito smo mi internacionalisti, mogli vrlo lako naći rješenje da jedna ovako mješovito sastavljena teritorija bude jedna republika, tako da je Bosna bila prvi oblik jedne socijalističke tvorevine koja nije počivala na nacionalnim osnovama. To je ono što ja želim: da ubuduće jedanput sve skupa bude obuhvaćeno, kada nacionalni momenti izbljede i nestanu. Jer, danas mi imamo masu stvari koje naš narod slijevaju u jedno. Naš novi privredni sistem i naša decentralizacija uopšte zapravo su ujedinjenje naroda na jednom višem stepenu, na socijalističkim temeljima. Nacionalni i vjerski momenti itd., pomalo bljede i otpadaju, tako da će se još dugo vremena povlačiti. Bosna – to smo zapravo mi. Evo iz tih razloga Bosna je bila prva naša Republika stvorena na tim našim principima, u kojima nacionalni momenti nisu igrali nikakvu ulogu. Ona prosto treba da bude jedna politička i ekonomska tvorevina, u sklopu sa ostalim drugim republikama. Ja mislim da smo mi to srećno riješili, a tako se i pokazalo. I kad smo mi poslije svršetka rata najveći dio našeg nacionalnog dohotka davali baš Bosni – niko se nije bunio, ni Hrvati, ni Srbi, ni Makedonci, ni drugi, jer tu nije bilo i nema neke nacionalne zavisti. Ni danas se niko ne buni, jer se zna da je to naše, svih nas. Kao što su Bosni svi bliski i dragi, tako je

i Bosna svima. Takvo naše rješenje ovog pitanja bilo je sretan izlazak iz te situacije.²² Tito je rješenje „bosanskog pitanja“ vidio kao prikladan model za rješenje nacionalnog pitanja u jugoslavenskoj federaciji.

Proslava desetogodišnjice AVNOJ-a u Jajcu

Jajce se dugo pripremalo za proslavu. „Grad je poprimio vrlo svečani izgled. Stotine zastava ukrašavaju kao snijeg bijele kuće. Na ulicama su izvještene parole sa kojima narod ovog istoriskog grada dočekuje i pozdravlja prvu deceniju rađanja naše Republike. Ulice su čiste i poravnate, a izlozi, vrata, prozori, ograde i stubovi svježe obojeni. (...) Grad je takoreći generalno očišćen. On je za vrijeme ovih priprema dobio dva vrlo lijepa hotela, dva-tri parka, proširena je glavna ulica na lijevoj obali Plive, prokopani novi putevi kroz novi park za prilaz novom hotelu, postavljene desetine stubova za svjetiljke itd. Kad padne noć čitavo Jajce kupa se u svjetlu električnih sijalica. S vrha drevne tvrđave iznad grada blješte žarulje kojima je napisano 1943 – novembar – 1953“.²³ Odbor za proslavu je već 26. novembra registrirao 24 novinara i fotoreportera domaćih medija, a do 28. i 29. očekuje se oko 40 domaćih i stranih novinara, foto i kino-reportera.²⁴ Prvi gost u Jajcu bio je Rodoljub Čolaković, sekretar državnog odbora za proslavu desetogodišnjice AVNOJ-a, prošetao je gradom, odsjeo u novom hotelu „Turist“ i sa članovima Odbora za pripremu proslave obišao obnovljeni Dom AVNOJ-a.²⁵ Objavljen je program proslave: 28. novembra u 13:00 sati održaće se svečana sjednica Narodnog odbora opštine Jajce, a u 19:30 svečana akademija u Domu kulture. Za 29. novembar planirani su: u 8:00 sati svečana sjednica Saveznog izvršnog vijeća u Domu AVNOJ-a; u 10:00 na desnoj obali Plive veliki narodni zbor; u 11:00 sati otvaranje

²² Iz Titovog intervjua – „Jajce je zapravo stvorilo temelje naše principijelnosti, čvrstine i riješenosti“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2233. Sarajevo, 28. i 29.11.1953. 2.

²³ S. Kl. „Istoriski grad svečano dočekuje istoriski praznik“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27. 11.1953. 3.

²⁴ S. Kl. „Pretstavnici javnosti – prvi gosti u Jajcu“. *Oslobođenje*, god. Xi, br. 2231. Srajevo, 27.11.1953. 3.

²⁵ S. Kl. „Drug Rodoljub Čolaković posjetio Jajce“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 3.

u Domu AVNOJ-a Muzeja Drugog zasjedanja AVNOJ-a, i u 16:00 sati koncert hora Radio Sarajeva i prvaka narodnih pozorišta iz Sarajeva i Beograda.²⁶

Čolakoviću su se pridružili: general-pukovnik Peko Dapčević, Marko Vujačić, Mile Perunčić, Pero Kosorić, Dušan Grk, Sulejman Filipović, Husnija Kurt, Bogomir Brajković, Anto Babić i Jure Begić. U Jajce su stigli i predstavnici političkih organizacija iz susjednih srezova koji treba da osiguraju smještaj brojnim gostima koji će doći u Jajce. Odboru za proslavu stizali su brojni telegrami pozdrava i čestitki, a posebno preživjelim vijećnicima AVNOJ-a.²⁷ Dan Republike bio je značajan za unapređenje života u selima Jajačkog sreza: „Tako će se u ova dva dana u obližnjim selima otvoriti četiri velika zadružna doma s bibliotekama i čitaonicama. I seljaci iz sela Divičani izgradili su put od sela do Jajca u dužini od 15 kilometara. Izgrađen je i električni dalekovod od Jajca do Jezera u dužini od 12 kilometara tako da će 29 novembra, na Dan Republike, oko 400 domaćinstava opštine Jezero dobiti električno osvjetljenje. U čast ovog istoriskog dana uređene su i partizanske grobnice u selu Šipovu otkriće se i spomen-ploča palim borcima.“²⁸

Osim u Jajcu, pripreme za održavanje proslava povodom desetogodišnjice AVNOJ-a bile su širom Bosne i Hercegovine, a *Oslobođenje* detaljnije prenosi programe iz Prnjavorskog i Konjičkog sreza, na kojima su održani brojni kulturno-umjetnički programi, sportska nadmetanja, narodna veselja, zapaljene vatre na brdima, predavanja preživjelih boraca, polaganje vijenaca na grobove palih boraca, posjete roditeljima i djeci poginulih boraca. Istaknuto je učešće jedinica JNA u tim programima.²⁹ Pored evociranja uspomena na organiziranim slavljinama

²⁶ „Program proslave desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 3.

²⁷ „Danas počinju svečanosti u Jajcu“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 1.

²⁸ „Prvo električno svijetlo“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 3.

²⁹ M. M. „U selima Prnjavorskog sreza narod i pripadnici JNA zajedno slave Dan Republike“; S. K. „Bogat program u Konjičkom srezu“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 3.

objavljeni su brojni prigodni tekstovi. Tako npr., jedan od njih: „Ovih dana čitavo Jajce živi u znaku uspomena na velike dane od prije 10 godina. Sjedio sam u maloj kavanici iza sjeveroistočne kapije. U kavani je bilo nekoliko ljudi. Pili su čaj i pričali o ratnim danima u Jajcu. – Drug Tito je došao na konju, ja sam ga dobro vidio – pričao je jedan stari radnik. Šilte je imao na konju – dobro se sjećam, i jahao je u sredini. – I imao je vojničko odjelo koje nije bilo sasvim novo – dopunjava ga drugi. Za drugim stolom pričaju kako su često viđali druga Mošu na ulicama grada i kako su se mnogi Jajčani pozdravljali s njim“.³⁰

Proslava desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a počelo je 28. novembra u 13 sati u Domu kulture svečanom sjednicom Narodnog odbora Gradske opštine Jajce. U svečanom ozračju okupili su se mnogi preživjeli članovi AVNOJ-a, gradski vijećnici i gosti, a u dvorani su bili Rodoljub Čolaković, član Saveznog izvršnog vijeća i bivši sekretar AVNOJ-a; Todor Vujasinović i Ljubo Babić, članovi Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine; bivši vijećnici AVNOJ-a: Sulejman Filipović, Husnija Kurt i Dušan Grk te vijećnici Gradske opštine i ugledni mještani. Minutom šutnje odata je pošta poginulim borcima, predsjednik Gradske opštine Derviš Kršlak održao je prigodan referat i na kraju na opće zadovoljstvo prisutnih „ (...) saopštio da je na sjednici 25 jula 1948 godine, održanoj povodom Petog kongresa Komunističke partije Jugoslavije, jednoglasno odlučeno da se za počasne građane Jajca izaberu Pretsjednik Republike Tito i potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća Aleksandar Ranković. Prisutni su burnim aplauzom pozdravili riječi pretsjednika Derviša Kršlaka kada je saopštio da su građani Jajca sretni što mogu povodom proslave desetogodišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a predati pretsjedniku Titu i Aleksandru Rankoviću diplome počasnih građana Jajca“.³¹

³⁰ „Sličice iz prazničkog Jajca“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 3.

³¹ „U Jajcu počela proslava desetogodišnjice zasjedanja AVNOJ-a“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2233. Sarajevo, 29. I 30. novembar 1953. 3.

Tito u Jajcu

U pratnji Đure Pucara, Tito je 28. novembra u popodnevnim satima stigao u Jajce, gdje mu je priređen srdačan doček. „Već od 12 časova na putu duž Plive okupljao se narod, nestrpljivo očekujući dolazak Pretsjednika Republike. Kada se Maršalov automobil pojavio pred mostom u blizini zgrade u kojoj je održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a odjeknuli su poklici ‘Živio Tito!’ Odjeven u maršalsku uniformu zatvoreno plave boje, očito veoma raspoložen što se opet našao u Jajcu, maršal Tito je prvo primio raport, a zatim je izvršio smotru počasne čete Jugoslovenske narodne armije“. Pozdravio se sa predstavnicima vlasti i društvenih organizacija Jajca, preživjelim vijećnicima AVNOJ-a i drugima, a „ (...) za to vrijeme zidine gradske tvrđave bile su načičkane građanima“.³²

Sljedećeg dana, 29. novembra s počekom u 8 sati, u zgradi u kojoj je 1943. održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a, prilagođenoj za ovaj događaj, održana je svečana sjednica Saveznog izvršnog vijeća, kojoj su, osim njegovih članova, prisustvovali i preživjeli vijećnici AVNOJ-a. Predsjednik ovog izvršnog državnog organa – Tito otvorio je sjednicu: „Drugovi i drugarice, obično biva u historiji da savremenici krupnih historijskih događaja, to jest ljudi koji aktivno djeluju u tim zbbivanjima, nisu kadri i nisu dovoljno sposobni da sagledaju svu veličinu i širinu tih događaja. Tek u nastupajućem dugom periodu, čak i poslije njihove smrti, druga pokoljenja mogu da shvate sav zamašaj, sav značaj događaja koji su se zbili, i prema tome, razumije se, mogu dati i pravilnu ocjenu. To se tiče i nas koji smo se prije deset godina u ovoj istoj sali bili sakupili iz svih krajeva naše zemlje, uglavnom sa bojišta, da bi realizirali i zavrstili već postignute naše tekovine u velikoj Narodnooslobodilačkoj borbi, mi smo tada, razumije se, smatrali to apsolutno nužnošću, ali budite uvjereni, ni ja ni ostali, – iako su mnogi od nas vidjeli konture onoga što bi trebalo da bude, – nismo vidjeli sve to što danas vidimo. Dakle, tek poslije dužeg vremena mogli smo još više ocijeniti značaj tih velikih događaja. Zato će sutra, kad poslije

³² „Pretsjednik Republike Tito doputovao u Jajce“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2233. Sarajevo, 29. i 30.11.1953. 3.

više godina rezultati naše Narodne revolucije budu još vidljiviji našim narodima, i ova zbivanja u Jajcu dobiti još jasniji i veći značaj. Drugovi, mi smo tada ovdje pod prijetnjom neprekidnih provala neprijatelja, na domaku topovskih hitaca, pa čak i pušanih metaka, vršili jedan krupan i sudbonosan historiski rad za naše narode i našu zemlju. Ljudima koji nisu učestvovali u tim zbivanjima danas izgleda prosto nevjerovatno kako smo mi radili u to vrijeme, kad su u Travniku sjedili Nijemci, kad su u Banjaluci bili Nijemci i ustaše, kada je u Sarajevu bio glavni centar Nijemaca i ustaša – a mi smo sa slabo nauružanom vojskom vodili borbu na život i smrt i sakupljali ovdje ljude iz čitave zemlje da bi postavili temelje jedne države, da bi realizirali ono za što su se ti ljudi borili. Ko su bili ti pretstavnici? Ko su bili ti ljudi? To su bili ljudi koje je slala vojska, koja je po hladnoći, noću i danju, vodila borbu, maštajući pritom o onome što će biti sutra, kad jednog dana bude mir, kad borba bude svršena. Pod najtežim okolnostima mi smo tada donijeli te odluke, iz kojih kada ih čovjek danas čita, vidimo koliko je nama već tada bila pred očima nevjerovatno jasna slika onoga što ubuduće treba da bude i koliko se konsekvantno sprovodilo ono što je u tim odlukama bilo: demokratija, narodno samoupravljanje, republičko uređenje, rješavanje nacionalnog pitanja itd. Sve je to ostalo nepromijenjeno, samo što je dobijalo novije i savremenije oblike. Danas, na današnji dan, kad naš narod slavi taj veliki praznik revolucije i kad ljudi radosna lica čestitaju jedan drugom, jedna stvar zasjenjuje tu veliku radost – među njima nisu prisutni oni koji su dali svoje živote za ono što danas imamo. Pozivam vas, drugovi i drugarice, da ustanemo i minutom šutnje odamo počast svim palim drugovima (prisutni ustaju i minutom ćutanja odaju počast palim drugovima), 'Slava im'. ('Slava im'). Zatim je Predsjednik Saveznog izvršnog vijeća dao riječ potpredsjedniku Moši Pijadi, koji je održao referat o Drugom zasjedanju AVNOJ-a³³. U svom govoru Pijade je Drugo zasjedanje postavio u kontekst trogodišnje Narodnooslobodilačke borbe i vanjskih vojno-političkih prilika, ističući da su odluke AVNOJ-a

³³ „Desetogodišnjica Drugog zasjedanja AVNOJ-a i Dan Republike svečano proslavljeni u cijeloj zemlji – Na domaku neprijateljskih topovskih hitaca mi smo vršili jedan sudbonosan rad za naše narode i našu zemlju, rekao je Pretsjednik Tito na svečanoj sjednici Saveznog izvršnog vijeća posvećenoj desetogodišnjici Drugog zasjedanja AVNOJ-a“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 1.

bile temeljna osnova za buduću novu Jugoslaviju i njeno mjesto u poslijeratnom svijetu. Pri kraju govora Moša Pijade je čestitao Titu desetogodišnjicu dodjeljivanja zvanja maršala: „Zar nije ostala u punoj snazi i odluka kojom je Drugo zasjedanje dodijelilo drugu Titu zvanje maršala Jugoslavije, tako da mi danas slaveći desetu godišnjicu Drugog zasjedanja slavimo i desetu godišnjicu maršalata druga Tita, koji mu ovdje u ime Saveznog izvršnog vijeća od srca čestitam kao prvom Pretsjedniku naše Republike“.³⁴

Narodni zbor u Jajcu

Kulminacija proslave 29. novembra bila je na narodnom zboru u Jajcu na kojem je govorio Tito pred „pedeset hiljada ljudi iz Bosanske krajine i srednje Bosne“. Pored Tita, na počasnoj tribini bili su potpredsjednici Saveznog izvršnog vijeća (Kardelj, Đilas, Ranković i Pijade), predsjednici izvršnih vijeća republika (Stambolić, Bakarić, Marinko, Pucar, Koliševski i Jovanović), zatim članovi Saveznog i republičkih vijeća, načelnik Generalštaba JNA Peko Dapčević, predsjednik Centralnog vijeća Saveza sindikata Đuro Salaj i drugi visoki državni i politički rukovodioci, jednom riječju najviše jugoslavensko i republička rukovodstva.³⁵

Tito se u prvom dijelu govora osvrnuo na uvjete sazivanja Drugog zasjedanja AVNOJ-a u općoj situaciji oskudice, gladi, slabog naoružanja, nerazumjevanja od strane saveznika, ali isto tako naglašavajući upornost i borbenost narodnooslobodilačke vojske u oslobođenju zemlje i izgradnji života u boljim i drugačijim uvjetima od onih u Kraljevini Jugoslaviji. O ovome je Titov govor bio sličan odgovorima koje je dao u intervju urednicima Radio Sarajeva i *Oslobođenja*, a dio govora koji je izazvao komentare u zapadnom svijetu bio je o Tršćanskom pitanju. „Ali, kad bi danas imao mogućnosti i vremena da počnem nizati sve što se događalo od 1943 na dalje, od Jajca na ovamo, za što smo se morali

³⁴ „Referat Moše Pijade“; „Sva kasnija djela naših naroda nalaze svoju prvu veliku manifestaciju u odlukama istoriske sjednice u Jajcu“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 1. i 2.

³⁵ „Govor Pretsjednika Tita na velikom narodnom zboru“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 1.

boriti, i kakve smo uspjehe postigli a kakve udarce doživili, – vidjelo bi se da je i sadašnja situacija oko Trsta samo logičan nastavak cjelokupne naše borbe za naša prava pred inostranstvom, pred raznim pretenzijama i nerazumijevanjem raznih ljudi koji danas odlučuju o sudbini svijeta. Mi smo još više nego iz memoara Čerčila znali kakva je bila situacija u pogledu Trsta 1945 godine, na završetku samog rata, kad smo mi pošto smo oslobodili čitavu Istru i Trst i prolili tamo potoke krvi, došli u situaciju da moramo stisnuti zube i ostaviti ono što smo natopili svojom krvlju, tj. Trst i povući se. Blagodareći iskrenosti gospodina Čerčila, koji je u svojim memoarima tačno ocrtao situaciju, danas već čitav svijet vidi da je ona bila takva da su oni bili spremni da podignu topove i puške protiv nas i da bi došlo do krvoprolića da smo mi i dalje tamo ostali. Kaže se da bi to bilo proglašeno kao pogranični incident. Znači, taj ‘incident’ bi koštao života stotine i hiljade naših ljudi koji bi dobili metak u grudi umjesto odlikovanja. Tu se pokazalo koliko smo mi uspješni sagledati ovu opasnost koja je prijetila našem narodu u to teško vrijeme i zato smo se radije povukli nego da dođe do novog krvoprolića, do nove katastrofe. I danas drugovi i drugarice, kako naši narodi tako ogorčeno protestuju protiv takvog rješenja kao što je bilo ono od 8 oktobra (da se jugoslavenski dio Slobodne teritorije Trsta pripoji Italiji, op.a.), oni treba da znaju da se mi poslije 1945 godine nismo uspavali, nego smo stisnuli zube i čekali da oni jednog dana dođu do saznanja da nam čine ogromnu nepravdu, da nam čine takvu nepravdu, kakvu ni u kom slučaju ne zaslužuje jedna takva zemlja kao što je Jugoslavija, takvi narodi kakvi su naši, koji nikad nisu išli za tim da tuđe osvajaju, narodi koji su dali tako ogromne žrtve i hoće da žive u miru i saraduju sa svima, ako je to ikako moguće, narodi koji su spremni da za dobrobit čovječanstva i za čuvanje mira daju najveće žrtve. (Skandiranje: ‘heroj Tito’) I danas, razumije se, mi s ogorčenjem gledamo na takav postupak. Ali ja bih želio da sa ovog mjesta još jedanput podvučem: mi smo miroljubiva zemlja, mi znamo šta možemo, a znamo i šta ne možemo; mi znamo šta danas znači jedan sukob, mi smo svjesni toga. Mi znamo šta bi svijet mogao da shvati a šta ne bi mogao shvatiti u našim postupcima, i mi zbog toga i činimo žrtve. Mi smo zbog toga i izjavili da se ovoga puta odričemo grada Trsta, – dakle onoga što je glavno na toj teritoriji – baš radi toga da se očuva mir, baš radi toga što želimo saradnju. Ali, u isto vrijeme, mi izjavljujemo da

nismo spremni da dopustimo da se preko mjere ide na našu štetu. Mogu ovdje reći da tršćanski problem – koji se stalno poteže čas zakulisano a čas malo izbije u javnost, – nije nikakav težak problem, jer ono glavno – Trst – mi smo već žrtvovali na oltar mira. Ali se mi ne možemo odreći onoga što je krv i meso našeg tijela, ne možemo se odreći naše zemlje i naših ljudi. Trebalo bi da oni razumiju da je to sitnica za njih, a da je za nas ogromna stvar i da se mi toga ne možemo odreći. Htio bih reći da oni, ako hoće, mogu svakog dana s nama doći do sporazuma i mogu se na jednoj konferenciji ubijediti da mi ne tražimo niti pretjerano već samo je za nas najbitnije, i da se, prema tome, možemo složiti. Htio bih da kažem da nije dobar put koji su oni izabrali – diplomatski put staroga kova koji smo mi odbacili čim smo stvorili našu državu. Naš narod je odbacio odluku od 8 oktobra i predlog od 13 novembra neprihvatljiv je za nas, jer se njime predviđa sprovođenje odluke od 8 oktobra u toku konferencije. Međutim, mi ne idemo na konferenciju zato da pomognemo sprovođenje jedne odluke protiv koje je ustao čitav naš narod. Ne radi se o tome, drugovi, ne idemo mi tamo radi toga! Kažu nam da smo mi tražili konferenciju. Tako je, ali nama nije samo stalo do toga da samo sjednemo za okrugli sto gdje mi moramo aminovati tu odluku i odreći se naših zahtjeva. Ne radi se o tome, nego bi trebalo čisto i realno vidjeti šta oni misle i dokle namjeravaju da idu. Ako oni misle da zadovoljavaju sve pretenzije Italije, onda se ne mogu s nama sporazumjeti. A ako hoće da Talijanima malo spuste durbin, onda treba da im kažu da nije realno ono što oni traže. Trebalo bi da im kažu i to da je Jugoslavija važan susjed za Italiju i da je potrebno riješiti to pitanje na miran način. (...) Danas ja sa ovog mjesta kažem da smo spremni da se povuku obje strane i da rješavamo to pitanje bez armija na granici, jer u slučaju da se povreda interesa naše zemlje ne bi na drugi način mogla spriječiti, mi uvijek imamo vremena da stignemo tamo gdje treba. (Tako je!) To je moj predlog danas. (Skandiranje: 'Tito - Armija')³⁶ O Tršćanskom pitanju Tito je iznio još niz detalja koji su bili važni za objašnjavanje ovog pitanja, a govor je završio u slavljeničkom duhu: „Kao što je ovdje prije 10 godina odjekivala parola 'Bratstvo – jedinstvo' kao zalag svih naših uspjeha i pobjeda, tako i danas i ubuduće

³⁶ „Kraj govora maršala Tita“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 4.

treba da dominira parola: očuvati to bratstvo i jedinstvo, tu zajednicu koja se sve više i više sliva u jednu jedinstvenu misao u jednu akciju. (Poklici bratstvu i jedinstvu) Želim našim građanima širom zemlje, našim trudbenicima u fabrikama i na svim radilištima, kao i onima u gradovima, mnogo uspjeha u izgradnji naše zemlje. Želio bih da poslije sljedećih 10 godina, kad ponovo dođemo u Jajce, vidimo još veličanstveniji skok nego što je bio ovaj od Drugog zasjedanja AVNOJ-a do danas. Neka živi naša socijalistička zajednica Federativna Narodna Republika Jugoslavija!“ (dugotrajno klicanje)³⁷

Otvaranje Muzeja Drugog zasjedanja AVNOJ-a

U nastavku svečanosti Tito i njegova pratnja prisustvovala je otvaranju Muzeja u zgradi gdje je 1943. održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Prigodnim govorom Muzej je otvorio Rodoljub Čolaković. On je rekao da je Odbor za uređenje i održavanje značajnih mjesta Narodnooslobodilačke borbe i revolucije, formiran pri Savezu boraca, smatrao da posebnu pažnju treba posvetiti gradu Jajcu iz dobro poznatih razloga: „Muzej treba da posjetiocu pruži istinsku i vjernu sliku uslova u kojima se rađala federacija jugoslovenskih naroda. Ali više od toga: muzej treba da bude našim posjetiocima, naročito omladini, mjesto na kome će se napajati jugoslovenskim patriotizmom. Jer ako je ikoje to ovo mjesto mora svakog našeg čestitog čovjeka ispuniti osjećajem opravdanog ponosa što je sin ove zemlje, što su upavo njeni ljudi u surovom vremenu rata i Revolucije potvrdili životvornost nekoliko načela veoma značajnih kako za njihovu vlastitu budućnost, tako i za budućnost čovječanstva“.³⁸ U nastavku govora je opširnije razložio spomenuta načela na primjeru Narodnooslobodilačke borbe, a to su: vjera u stvaralačku vjeru naroda, načelo akcije, hrabrosti i ravnopravnost među ljudima i narodima.

³⁷ Isto.

³⁸ „Otvaranje Muzeja Drugog zasjedanja AVNOJ-a“. *Oslobođenje*, god. XI, br 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 4.

Proslava 29. novembra u drugim bosanskohercegovačkim gradovima

U Bosni i Hercegovini svečano je proslavljen Dan Republike. Svečana akademija održana je u Narodnom pozorištu u Sarajevu na kojoj je govorio Grujo Novaković, a u kulturno-umjetničkom dijelu programa sudjelovali su hor, solisti i orkestar sarajevske Opere. Također, u renoviranom Umjetničkom paviljonu svečano je otvorena jesenja izložba ALUBiH. U Titovoj ulici predstavnici raznih škola i organizacija položili su vijence na spomenik borcima palim za oslobođenje Sarajeva.³⁹

U Tuzli i njenoj okolini organizirane su brojne manifestacije, svečane akademije u brojnim ustanovama i tvornicama. U Lukavcu, u Koksari „Boris Kidrič“ otvoren je Dom kulture u kome se premijerno izvela pozorišna predstava „Tri svijeta“, autora Hamze Hume. U Kreki je otvoreno kino kao prilog rudara Kreke kulturno-umjetničkom i zabavnom životu grada. U selu Pascima u općini Živinice otvorena je čitaonica „Seljačke sloge“; u selu Tinja u Tuzlanskom srezu uvedena je električna energija i dovršena osnovna škola.⁴⁰

I u Bosanskoj krajini organizirane su akademije, zborovi, veselja, i većina njenih stanovnika imala je želju otići u Jajce ali su bile ograničene mogućnosti prijevoza i smještaja te je organizirano zajedničko slušanje radio prijenosa sa proslave u Jajcu.⁴¹

Dan Republike u Hercegovini svečano je proslavljeno u mnogim mjestima. U Mostaru je radni kolektiv za obradu metala „Mujo Hadžić“ pustio u pogon Kiskanu, zatim Dom kulture napravili su mostarski željezničari stvarajući mjesto za bogatiji kulturno-umjetnički program. U muzičkom programu prvi put je nastupio gradski simfonijski orkestar, a ansambl Narodnog pozorišta prikazao je komad „Zlatija“ Osmana Đikića u režiji Avde Džinovića. U Zavičajnom muzeju otvorena je izložba grupe likovnih umjetnika iz Dubrovnika.⁴²

³⁹ „Širom čitave Republike svečano je proslavljen 29 novembar“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 5.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ „Svečane akademije i priredbe u Bosanskoj Krajini“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 6.

⁴² „Radnim pobjedama Hercegovina je dočela Dan Republike“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 6.

Brojne proslave i obilježavanja Dana Republike održale su se i u Zenici. Organizirane su različite manifestacije, položeni vijenaci na kosturnicu palih boraca, održana sportska natjecanja. U umjetničkom programu orkestar pod upravom profesora Pejića izveli su muzička djela: „Republiko, slavo naša“, Pere Gotovca, „Čuvajmo naše more“, Ž Karića i uvertiru „Titus“, Mocarta. Na povratku iz Jajca Zenicu su posjetili članovi Saveznog izvršnog vijeća Milentije Popović, Mijalko Todorović i Dobrivoje Radosavljević i upoznali su se s radom Metalurškog kombinata, privrednog objekta od saveznog značaja.⁴³ Nakon posjete Zenici ista delegacija obišla je tuzlanski industrijski bazen gdje su im domaćini bili Pašaga Mandžić, član CK SKJ i Rade Jakšić, predsjednik Narodnog odbora grada Tuzle. Osim Tuzle, obišli su Fabriku sode i Koksaru u Lukavcu i novosagrađene objekte Rudnika lignita Kreka.⁴⁴ Na povratku iz Bosne i Hercegovine u Beograd visoki državni dužnosnici posjetili su Foču. Koča Popović, državni sekretar za inostrane poslove u društvu sa podsekretarima Osmanom Karabegovićem i Alešom Beblerom obišli su Tvornicu lesanit-ploča „Sutjeska“ i pilanu preduzeća drvne industrije „Maglič“.⁴⁵

Iskazani interes za privredni razvoj Bosne i Hercegovine učinio je tim proizvodnim kapacitetima veliku čast, ali i podstrek za dalji napredak. Stupanj privrednog razvitka predstavljen je i u oglasima kojima je čestitan Dan Republike svim građanima Jugoslavije. Objavljeno je 170 oglasa od strane velikih preduzeća, predstavništava u BiH, ustanova i zanatskih radionica, u kojima je osim čestitki predstavljen i asortiman proizvoda. Sve čestitke odnose se na Dan Republike, izostale su čestitke povodom desetogodišnjice ZAVNOBiH-a.⁴⁶

⁴³ „Proslava u Zenici“, „Članovi Saveznog izvršnog vijeća posjetili Zenicu“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2234. Sarajevo, 1.12.1953. 6.

⁴⁴ S. K. „Članovi Saveznog izvršnog vijeća posjetili Tuzlu, Lukavac i Kreku“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2235. Sarajevo, 2.12.1953. 1.

⁴⁵ S. H. „Koča Popović, Osman Karabegović i Aleš Bebler posjetili Foču“. *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 2.12.1953. 1.

⁴⁶ *Oslobođenje*, god. XI, br. 2231. Sarajevo, 27.11.1953. 11; *Oslobođenje*, god. XI, br. 2232. Sarajevo, 28.11.1953. 7; *Oslobođenje*, god. XI, br. 2233. Sarajevo, 29. i 30.11.1953. 15.

Prijemom kojeg je priredio Tito u Sarajevu završila je svečanost obilježavanja ovog jubileja.

Zaključak

U Bosni i Hercegovini su u razmaku od nekoliko dana obilježene dvije desetogodišnjice: Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Prvi datum 25. novembar proslavljen je skromnije, dok je 29. novembar obilježen brojnim događajima u bosanskohercegovačkim gradovima i selima i velikim centralnim slavljem u Jajcu, što je bilo razumljivo s obzirom na povijesni značaj Jajca, grada u kojem su postavljeni državno-politički temelji buduće jugoslavenske države. Obje proslave su praćene prema dnevnom listu *Oslobođenje*.

Osim kulturno-umjetničkih programa, od onih u kojima su sudjelovali umjetnici drame i opere narodnih pozorišta do narodnih veselja, održana su predavanja o značaju Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a s naglaskom na zajedništvu sa drugim jugoslavenskim narodima. Objavljen je članak u novinama o diskusijama koje su se vodile u vezi sa statusom Bosne i Hercegovine u budućoj Jugoslaviji i naglašena važnost njenog ravnopravnog položaja u jugoslavenskoj državi, kako za nacionalnu ravnopravnost tako i za njen ukupan razvoj. Središnja manifestacija održana je u Mrkonjić Gradu, gdje je 25. novembra 1943. održano Prvo zasjedanje. Taj mali bosanski grad ugostio je brojne zvaničnike i hiljade posjetitelja u veoma svečanoj atmosferi. Na narodnom zboru govorio je Hasan Brkić, vijećnik Prvog zasjedanja, koji je podsjetio na ratni period, na odluke važne za status Bosne i Hercegovine kao federalne jedinice, zatim na pređeni poslijeratni razvoj i na zadatke budućeg napretka bosanskohercegovačkog društva.

Posebnom doživljaju proslave Drugog zasjedanja AVNOJ-a pridonio je dolazak Tita u Bosnu i Hercegovinu i Jajce. Na svom putu bio je srdačno dočekivan, prema novinskim izvještajima euforično, a na stanicama Bosanskom Šamcu, Doboju i Zenici obraćao se okupljenim građanima. Dolazak u Sarajevo bio je poseban događaj jer je njegov specijalni voz bio prvi koji je došao na peron tek završene nove željezničke stanice,

graditeljski impozantne za vrijeme i prilike u kojima je izgrađena. Sa Titom u pratnji bila je njegova supruga i funkcioneri na najvišim saveznim političkim pozicijama. Centralna manifestacija bila je u Jajcu. Odboru za obilježavanje desetogodišnjice AVNOJ-a svojim angažmanom pridonijeli su građani Jajca ali i susjednih srezova u vezi sa smještajem gostiju. U Jajcu je za tu priliku osvijetljen grad, napravljena su dva hotela, pristupni putevi itd., gosti su primljeni s ponosom na svoje uspjehe. Na poseban način bili su srdačni i dirljivi susreti nekadašnjih vijećnika. Održana je svečana sjednica Saveznog izvršnog vijeća, na kojoj su se obratili i predsjednici republičkih izvršnih vijeća, dodijeljena Titu povelja za sve njegove zasluge u ratu i miru, a Narodni odbor gradske opštine dodijelili su Titu i Aleksandru Rankoviću povelje o počasnim građanima grada Jajca. Titov govor na narodnom zboru obuhvatio je period Narodnooslobodilačke borbe, poslijeratnog razvoja i budućih zadataka privrednog razvoja. Najviše pažnje kako kod domaće javnosti tako i u inozemstvu izazvao je dio govora o Tršćanskom pitanju. Novine u SAD-u, Britaniji i Italiji su posebno komentirali Titove prijedloge o povlačenju vojnih jedinica sa granice i pravedno razgraničenje Slobodne teritorije Trsta. Na kraju obilježavanja desetogodišnjice AVNOJ-a Tito je na svečanom prijemu u Sarajevu ugostio političare na jugoslavenskim i republičkim razinama vlasti, predstavnike diplomatskih, vjerskih, društvenih, kulturnih i drugih sfera života. Brojni događaji učinili su da Bosna i Hercegovina bude centar Jugoslavije tih posljednjih dana novembra 1953. godine. Otvoreni Muzej Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu postat će mjesto sjećanja na Narodnooslobodilačku borbu i stvaranje nove Jugoslavije – nezaobilazno mjesto za individualne, ali uglavnom grupne posjete đaka, studenata, boraca, radnih kolektiva tijekom socijalizma.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Štampa

Oslobođenje, Sarajevo. god. XI, br. 2230-2235. 25.11.-2.12.1953.

Lieratura

- Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918-1988*. Druga knjiga: *Narodnooslobodilački rat i revolucija, 1941-1945*. Beograd: Nolit
- *Istorijske pretpostavke Republike Bosne i Hercegovine – zbornik radova*. 1968. u: *Prilozi*, god. IV, br. 4. Sarajevo: Institut za istoriju radničkog pokreta, 7-590.
- *AVNOJ i Narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini – zbornik radova*. 1974. Beograd: Rad.
- *75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću*. 2019. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine: Posebna izdanja, knj. CLXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 11/1, Odjeljenje humanističkih nauka, knj. 46/1.
- *75. godišnjica Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a: uloga Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a u društvenom i političkom razvoju Bosne i Hercegovine – zbornik radova*. 2020. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine: Posebna izdanja, knj. CXCIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 15.

Summary

CELEBRATION OF THE TEN-YEAR ANNIVERSARY OF AVNOJ AND ZAVNOBiH

The First Session of ZAVNOBiH was held on November 25, 1943 in Mrkonjić Grad, and the Second Session of AVNOJ was held on November 29, 1943 in Jajce. In 1953, both events were celebrated in Bosnia and Herzegovina.

November 25 was opportunity to evoke memories of the People's Liberation Struggle and its merits for convening the First Session of ZAVNOBiH, where very important decisions were made, the most important of which was about Bosnia and Herzegovina as an equal federal unit in the future Yugoslavia. The government representatives spoke about the decisions if ZAVNOBiH and the development of Bosnia and Herzegovina in the past ten years at the academies, which ended with a cultural and artistic program. The central manifestation was held in Mrkonjić Grad in very festive atmosphere.

Like November 25, the celebration of the Second Session of AVNOJ was celebrated throughout Bosnia and Herzegovina. The central celebration was held in Jajce. Jajce, as a historical town, made a maximum effort to host Tito, state and republican officials, participants of AVNOJ from 1943, fighters of the People's Liberation Struggle and thousands of citizens. Tito's speech at the public meeting was enthusiastically received, and part of his speech of the Trieste crisis provoked comments abroad. Tito's proposal on the withdrawal of military units from the border and the demand for a fair demarcation of the Free Territory of Trieste encouraged understanding, except in Italy. The appreciation of President Tito as a statesman was shown in numerous telegrams with congratulations on the Day of the Republic sent by numerous world statesmen.

The Museum of the Second Session of AVNOJ was opened in Jajce – a place of memory for numerous visitors during socialism in Yugoslavia.

(Translated by: Vera Katz)